

TOTEM

Tidsskrift ved Afdeling for Religionsvidenskab
og Arabisk- og Islamstudier, Aarhus Universitet
Nummer 28, forår 2012
© Tidsskriftet og forfatterne, 2012

Religionshistorisk Grundkursus

Guds udvalgte folk: om skabelsesmyters betydning for politisk
legitimering – fra Babylon til Barack Obama

Af stud. mag ved Religion, Politik og Samfund
Alma Milthers

Indhold

1. Indledning	3
2. Baggrunden for den babylonske skabelsesmyte	3
3. Handlingsforløbet i den babylonske skabelsesmyte	4
4. Den babylonske skabelsesmytes politiske betydning	4
5. Den babylonske indflydelse på den gammeltestamentlige skabelsesmyte	5
6. Forestillingen om det udvalgte folk	6
7. Skabelsesmyten i amerikansk civilreligion	7
8. Civilreligionens ritualer	7
9. Guds udvalgte folk	9
10. Politiske konsekvenser af forestillingen om det udvalgte folk	9
11. Konklusion	11
12. Litteratur	11

1. Indledning

Skabelsesmyter er at finde i de fleste religioner, og kan derfor betragtes som en overordnet religionsfænomenologisk kategori, der gør det muligt at undersøge de enkelte skabelsesmyter komparativt. Denne opgave tager sit udgangspunkt i den babylonske skabelsesmyte, *Enuma Elish* (Alster 2002), som jeg vil sætte ind i en historisk ramme, der kan belyse mytens politiske betydning i samtiden. Herefter vil jeg sammenholde *Enuma Elish* med skabelsesmotivet i Det Gamle Testamente og pege på elementer fra den babylonske skabelsesmyte der går igen i den gammeltestamentlige skabelsesmyte. Jeg vil herefter forklare sammenhængen mellem den bibelske skabelsesmyte og den efterfølgende pagtslutninger mellem Gud og Israelitterne, samt den jødiske forestilling om at være Guds udvalgte folk. Et andet eksempel på denne forestilling finder vi i amerikansk civilreligion, som den er blevet formuleret af den amerikanske sociolog Robert Bellah (2005 [1966]), og jeg vil videre undersøge hvorvidt man kan tale om et skabelsesmotiv i denne moderne religionsform. Med en lang række eksempler vil jeg demonstrere hvordan (skabelses)myter og ritualer, også i dag, bruges til at legitimere national politik. Afslutningsvis vil jeg, som en videre perspektivering, kaste lys på Israels særstatus i USA, og koble denne til den fælles amerikansk-jødiske forestilling om at være Guds udvalgte folk.

2. Baggrunden for den babylonske skabelsesmyte

Den babylonske skabelsesmyte knytter sig til Babylon i Mesopotamien, der på oldgræsk betyder ”landet mellem floderne” (Eufrat og Tigris i det nuværende Irak). Mesopotamien hørte til det vi i dag kalder det nærorientalske område, der bl.a. havde sproglige og handelsmæssige forbindelser. Ifølge den danske religionsforsker Hans Jørgen Lundager Jensen er det mest markante fællestræk ved de nærorientalske religioner polyteisme (1997, 70), dvs. dyrkelsen af flere forskellige guder der hver især varetog en bestemt funktion med betydning for det menneskelige samfund, fx frugtbarhed og krigsførelse. Guderne var knyttet til bestemte geografiske (hellig)steder; fx var de sumeriske guder for hhv. himlen, jorden og vinden, Anu, Enlil og Enki (/Ea) knyttet til byerne Uruk, Nippu og Eridu. (ibid., 71). Den politiske relation mellem forskellige geografiske områder afspejlede sig i gudernes skiftende placering i panteon, den hierarkiske inddeling af guderne. Ovenstående danner

baggrund for forståelsen af den babylonske skabelsesmyte, *Enuma Elish*, der dateres til et sted mellem det 2. og det 1. årtusinde f.Kr.

3. Handlingsforløbet i den babylonske skabelsesmyte

I første del af den babylonske skabelsesmyte finder vi en teogoni der forklarer gudernes oprindelse: Apsu, det underjordiske ferskvand, og Tiamat, det salte vand, var de første naturfænomener og guder, og i dem tog bl.a. Anshar, himmelkredsen, og Kishar, jordkredsen, form. Dette gudepar fik sønnen Anu, himlen, der blev far til ferskvandenes gudinde, Ea. I anden halvdel af *Enuma Elish* udvikler den sig til en kampmyte, hvor kampen står mellem den ældste og de yngre generationer af guder:

Da de ældre guder er trætte af de yngre guders vrимlen på jorden, besværges og dræber Ea Apsu, og skaber en helligdom på stedet hvor hendes søn, Marduk, fødes. Tiamat, der vil hævne Apsu, skaber dertil nogle uhyrer med Kingu i spidsen. Da Ea forgæves forsøger at dræbe Kingu, og Anu ikke formår at formilde Tiamat, udnævner Ashkar Marduk til leder af kampen mod Tiamat. Marduk svarer: ”Hvis I virkelig vil have mig som Jeres hævner vil jeg binde Tiamat og redde Jeres liv (...) Intet skal kunne ændres som jeg har skabt, ej skal det ændres, ej skal det kunne kaldes tilbage, hvad min læbe har talt” (Enuma Elish II 122-129, Alster 2002). Efter således at have fastslået sin position som hersker, fanger og dræber Marduk Tiamat, og skaber verdenen ud af hendes krop. Da Marduk, efter at have ordnet universet, har overdraget skæbnetavlerne til Anshar, hilser de øvrige guder ham som konge, og han bekendtgør opbygningen af byen
Babylon.

4. Den babylonske skabelsesmytes politiske betydning

Den babylonske skabelsesmyte tilblivelse skal ses i lyset af den samtid, som denne udspringer af. Det er meget sandsynligt, at myten er fremkommet i perioden 1600-1400 f.Kr., i forbindelse med at Babylon, i kraft af en række erobringer af dele af Mesopotamien, får en politisk førerposition (Westenholz 1997, 174; GRH¹ 1994, 85).

Der ser ud til at være en klar sammenhæng mellem Marduks indstiftelse som øverste guddom, og Babylons udvikling til mesopotamisk magtcenter. Ifølge Jensen tjente den babylonske skabelsesmyte i høj grad som politisk propaganda der skulle gøre

¹ GRH henviser til *Gyldendals Religionshistorie* (1994)

Babylons guddom, Marduk, til verdens centrum og dermed legitimere Babylons politiske overmagt (1997, 79). Denne monolatri, eller rangordning af guderne med én primær gud, udviklede sig efterhånden til henoteisme, i det de andre guder blev forvandlet til forskellige specifikke sider af Marduk. Således blev fx Enlil set som ”herredømmets og rådgivningens Marduk” (ibid., 73). For til stadighed at stadfæste den babylonske magt indstiftedes et nytårsritual der hyllede Babylons konge som en parallel til den oprindelige hersker, Marduk. (ibid., 78)

5. Den babylonske indflydelse på den gammeltestamentlige skabelsesmyte

Det gamle Israel var omkranset af de nærorientalske lande, hvoraf Mesopotamien, med Babylon som hovedby, var én af dem. Den gammeltestamentlige skabelsesmyte har i høj grad taget form efter den babylonske, hvilket er et udtryk for synkretisme, det at nye religionsformer indoptager allerede eksisterende religiøse fænomener eller motiver i sig. Vi finder altså mange lighedstræk mellem *Enuma Elish*, og de brudstykker af skabelsesberetninger der findes flere steder i Det Gamle Testamente. I Salmernes Bog finder vi resterne af den urkamp som også er motivet for den babylonske skabelsesberetning:

Du bragte havet i oprør i din styrke, og knuste dragehovederne på vandet. Du knuste Livjatangens hoveder, og gav dem som føde til havets fisk. Du brød vej for kilde og bæk, du udtørrede vandfyldte strømme. Din er natten, din er dagen; du satte solen og månen på deres plads (Sl 74, 13-17)²

De to mest kendte skabelsesmyter i Det Gamle Testamente, der normalt går under betegnelsen ”Den bibelske skabelsesberetning”, findes i 1. Mosebog, også kaldet Genesis, hvilket betyder ”ophav” eller ”kilde”. På grund af den stramme komposition og ordvalget tilskrives kun den første af de to en gruppe forfattere kaldet ”Præsterne”, som også tilskrives redigeringen af Genesis, samt de tre efterfølgende Mosebøger, Eksodus, Levitikus og Numeri, der sammen med Genesis udgør Tetrateuken. Mens

² I denne og alle fremtidige henvisninger til Bibelen drejer det sig om DO. 1992, Det Danske Bibelselskab, København

den første skabelsesmyte (1 Mos 1,1- 2,4a) hovedsagligt er en kosmogoni, eller fortælling om verdens tilblivelse, er den anden skabelsesmyte (1 Mos 2,4b-3,24) en antropogoni der forklarer menneskenes tilblivelse. Det er bemærkelsesværdigt, at beretningen om verdens skabelse i 1. Mosebog 1,1- 2,4a svarer omtrent til beretningen om skabelsen i *Enuma Elish*, hvor himmelhvælvingen, stjernerne, solen og månen, vandene, jorden og menneskene skabes (Enuma Elish IV 128-V 10 i Alster 2002), og ifølge Hans M. Barstad er det ”ikke muligt at betragte disse ligheder som tilfældigheder” (2003, 31). Da der er tale om materiale der har været alment udbredt i Nærorienten, har de præstelige forfattere formodentlig ikke direkte gengivet *Enuma Elish*. Og selvom der er ligheder i indholdet af de to skabelsesmyter, er den bagvedliggende teologi vidt forskellig. Mens verden i *Enuma Elishs* polyteistiske univers bliver til som følge af rivaliserende guders kamp, findes der i 1. Mosebog 1,1-2,4a én monoteistisk skabergud, Jahve.

6. Forestillingen om det udvalgte folk

Mens *Enuma Elish* skulle fastslå Babylons politiske magt, er formålet med præsternes skabelsesmyte, via de efterfølgende stamtavler, at knytte det israelske folk til de første mennesker på jorden (Barstad 2003, 31) og gøre jøderne til et udvalgt folk, der lige fra verdens begyndelse har haft en særstilling hos Gud (ibid., 19; 22). Flere steder i Det Gamle Testamente, hvoraf de første fem Mosebøger, Pentateuken, udgør den jødiske Torah, besejler Gud sin pagt med det jødiske folk. I den ”den Abrahimske pagt” (1 Mos 15,1-21) indgår Gud en pagt med Abraham, den første af de jødiske patriarker, hvori Gud lover ham, at han skal blive stamfader til kommende slægter: ”Se på himlen, og tæl stjernerne, hvis du kan (...) så mange skal dine efterkommere blive” (1 Mos 15,5). Da Abraham er 99 år gammel viser Gud sig for ham igen og genindstifter pagten med omskærelsen af alle drengebørn som symbol herpå (1 Mos 17,1-27). I forbindelse med pagtindgåelsen fortæller Gud Abraham, at hans folk i en periode på 400 år skal bo som fremmede i et land der ikke er deres, hvor de vil være trælle og blive udsat for talrige plager. Efter Gud i 1. Mosebog 14 har udfriet israelitterne fra Egypten, indgår han, via åbenbaringen for Moses på Sinaibjerget, en ny pagt med sit folk: ”Hvis I adlyder mig og holder min pagt skal I være min ejendom, ene af alle folkene (...) I skal være et kongerige af præster og et helligt folk for mig” (2 Mos 19, 5-6). Til

gengæld for Kanaans land påbyder Gud sit folk at adlyde de ti bud (2 Mos 20, 1-17) og at overholde 613 retsregler for samfundslivet (2 Mos 21). Senere formidler profeten Natan følgende budskab fra Gud til Kong David:

Jeg har skabt dig et navn så stort som de største på jorden. Jeg har givet dig mit folk, Israel, et sted at bo, og jeg har plantet det, så det kan bo der uden frygt (...) Dit hus og dit kongedømme skal stå fast for mit ansigt til evig tid, din trone skal være grundfæstet til evig tid (2 Sam 7, 8-17)

Omdrejningspunktet hos de præstelige forfattere er de sakrale institutioner, og ifølge Barstad tjener deres ”historieværk” til at legitimere den præstelige lovgivning ved at vise at denne er givet af Gud selv (2003, 23).

7. Skabelsesmyten i amerikansk civilreligion

I sin berømte artikel, ”Civil Religion in America” (2005[1966]) viser Robert Bellah, hvordan der i den ideologi der forener det amerikanske civilsamfund og nationalstaten findes en række myter og ritualer, der gør det muligt at tale om en egentlig civilreligion i USA. Selvom man måske ikke, som i babylonsk og israelitisk religion, kan tale om en egentlig skabelsesmyte, refereres der ofte i amerikansk politik fx til ”The Founding Fathers”, hvilket dækker over indflydelsesrige personer som bl.a. George Washington, Thomas Jefferson og Benjamin Franklin, der tog del i de begivenheder, der grundlagde eller ”skabte” USA: den amerikanske revolution samt udformningen af hhv. uafhængighedserklæringen og den amerikanske grundlov (Morris 1973). Den nuværende præsident, Barack Obamas, retorik bekræfter eksistensen af en amerikansk ”skabelsesmyte”: ”(...)We, the People have remained faithful to the ideals of our forbearers, and true to our founding documents” (Obama 2009).

8. Civilreligionens ritualer

Den stærke forbindelse mellem det amerikanske folk og en universel Gud kommer særligt til udtryk ved lejligheder med stor symbolsk betydning, som fx

præsidentindsættelser. Ifølge Bellah er præsidentindsættelser bl.a. en religiøs legitimering af den politiske autoritet (2005, 42). Således sagde præsident George Washington i sin tiltrædelsestale i 1789 “The propitious smiles of Heaven, can never be expected on a nation that disregards the eternal rules of order and right which Heaven itself has ordained” (ibid., 40f), mens præsident Kennedy i sin tiltrædelsestale udtalte: “I have sworn before you and Almighty God the same solemn oath as our forebearers prescribed (...) the belief that the rights of man come not from the generosity of the state, but from the hand of God” (ibid.). Også i præsident Obamas indsættelsestale refereres der til en Gud som står bag amerikanernes værdier og virke:

Let it be said by our children's children that when we were tested we refused to let this journey end, that we did not turn back nor did we falter; and with eyes fixed on the horizon and God's grace upon us, we carried forth that great gift of freedom and delivered it safely to future generations. Thank you. God bless you. And God bless the United States of America (Obama 2009).

Præsidentindsættelser er i høj grad ritualiserede; fx aflægger den kommende præsident med hånden på hjertet følgende ed overfor det amerikanske folk : “ I, (name), do solemnly swear that I will faithfully execute the Office of President of the United States, and will to the best of my ability, preserve, protect and defend the Constitution of the United States” (Wikipedia, art. Oath of office of the president of the United States). Dette ritual kan med rette ses som en form for overgangsritual, som det blev formuleret af Arnold Van Gennep, hvor én kategori af overgangsritualer handler om overgange til en ny ”erhvervsmæssig” status, som fx kongeindsættelser. (Schjødt 1992, 8). Van Gennep pegede på en generel ritualstruktur for overgangsriter: 1) Adskillelse 2) Marginalitet og 3) Genoptagelse. Senere udviklede Victor Turner, med afsæt heri, sin teori om liminalfasen der svarer til det midterste stadie hos Van Gennep (ibid.). Med lidt god vilje kan man sige, at præsidenten, i det at han træder op foran øjnene af sit folk, bliver skilt ud, hvorefter han, under afsigelsen af førnævnte ed, befinder sig i en liminalfase, i ”et ingenmandsland som man må passere, når man bevæger sig fra én status til en anden” (ibid., 11). Til slut, når præsidenten har afsagt sin ed, inkluderes han igen i samfundet, nu i sin nye rolle som statsoverhoved. Dette er ét ud af mange

eksempler på ritualiseret politisk praksis i USA. Af andre ritualer der tjener til at opretholde civilreligionen nævner Bellah blandt andet Memorial Day, Thanksgiving Day, Independence Day samt præsidenterne Washington og Lincolns fødselsdage, og pointerer, at disse helligdage tilsammen udgør civilreligionens rituelle kalender som er med til at sikre sammenhængskraften i ”den nationale kult” (Bellah 2005, 49).

9. Guds udvalgte USA

Forestillingen om amerikanerne som et folk der, ligesom det israelske, har en særlig pagt med Gud kommer fx til udtryk i en udtalelse af pastor Abiel Abbot i hans Thanksgiving-ceremoni fra 1799: “It has been often remarked that the people of the United States some nearer to parallel with Ancient Israel than any other nation upon the globe. Hence “our American Israel” is a term frequently used; and common consent allows it apt and proper” (Bellah 2005, 45). Ifølge Bellah var forestillingen om “the American Israel” også et gennemgående tema i hhv. præsident Kennedys og præsident Johnsons politiske programmer, ”New Frontier” og ”Great Society” (ibid., 51).

Bellah peger videre på en række bibelske myter der går igen i den amerikanske civilreligion: ”Exodus, Chosen People, Promised Land, New Jerusalem, Sacrificial Death and Rebirth” (ibid., 54). En klar parallel til Eksodus-myten finder vi i beskrivelser af udvandringen fra Europa til Amerika, svarerende til jødernes udvandring fra Egypten til ”the promised land”, med præsident Washington som den af Gud udvalgte Moses der ledte sit folk ud af tyranni (ibid., 46f). Denne fælles jødisk-amerikanske religiøse referenceramme spiller selvsagt en rolle på det politiske plan.

10. Politiske konsekvenser af forestillingen om det udvalgte folk

Selvom Bellah kan se det positive politiske potentiale for amerikansk civilreligion (ibid., 49; 54), peger han samtidig på, at den i fortiden og samtiden blev brugt til at legitimere amoralske politiske handlinger som forfølgelsen af indianerne og deltagelse i Vietnam-krigen. Bellah mener, at amerikansk civilreligion, allerede på daværende tidspunkt, stod overfor en ”third trial” der handler om hvordan USA som stormagt håndterer sit ansvar i verden (ibid., 51ff). Dette spørgsmål er blevet genaktualiseret i forbindelse med fx krigene i Irak og Afghanistan under Bush-regeringen, hvor mange

har sat spørgsmålstegn ved legitimiteten af den amerikanske militære intervention i disse lande. Som en anden konsekvens af den amerikanske civilreligion, kan man pege på det, man kunne kalde den israelske særstatus i USA i form af jødisk indflydelse på bl.a. amerikansk udenrigspolitik, herunder den udtalte støtte til staten Israel. At der eksisterer et særligt bånd mellem USA og Israel er ikke nogen hemmelighed, hvilket fx fremgår af følgende udsagn fra en repræsentant for amerikanske jøder, The Conference of Presidents of the Major American Jewish Organizations: "For half a century, the Conference of Presidents has played a key role in American and world Jewish history. From mass public events to private diplomacy, the Conference has been in the forefront of mobilizing support for Israel" (Conference of Presidents of Major American Jewish Organizations). Ligeledes har Det Hvide Hus en hel blog dedikeret til administrationens samarbejde med amerikanske jøder (White House: Blog Posts Related to the American Jewish Community). Her kan man blandt andet læse om præsident Obamas møde med den israelske ministerpræsident, Netanyahu (Bernstein 2012), om fejringen af den jødiske højtid Hannukah i Det Hvide Hus (Curtis 2011), og om ambassadør Susan Rices deltagelse i et møde med førnævnte Conference of Presidents of Major American Jewish Organizations, hvor hun indledte sin tale med følgende udtalelse:

Let me say a few words about our extraordinary partnership with Israel, starting by affirming an essential truth that will never change: the United States remains fully and firmly committed to the peace and security of the Jewish state of Israel. From the moment he took office, President Obama's guidance has been unambiguous: to strengthen and deepen that commitment. He has been clear all along that our special relationship with Israel is deeply rooted in our common interests and our common values (Bernstein 2011)

Denne udtalelse understreger, at netop de fælles jødisk-amerikanske værdier har stor betydning for det politiske samspil mellem den amerikanske regering og det jødiske samfund i USA. Jeg mener, at disse værdier kan relateres til en fælles myte om et

udvalgt folk, der efter hårde prøvelser, støttet af Gud, finder fodfæste i det forjættede land.

11. Konklusion

Jeg har i en religionsfænomenologisk undersøgelse af skabelsesmyters betydning for national, politisk legitimering, sammenlignet skabelsesmyter i babylonsk religion, Det Gamle Testamente og i amerikansk civilreligion, samt skitseret nogle af de ritualer der tjener til at opretholde de respektive religioner. Opgaven peger på at nationalpolitik, på tværs af tid og sted, til stadighed legitimeres ved at henvise til den religion der gør sig gældende. Med eksemplet angående Israels særstatus i USA, som jeg har underbygget af konkrete, aktuelle udsagn fra hhv. ”Det jødiske samfund” i USA og Det Hvide Hus, har jeg søgt at vise, at myten om Guds udvalgte folk, ligesom andre religiøse forestillinger, kan have alvorlige politiske konsekvenser i den verdslige verden.

12. Litteratur

Barstad, Hans M.

2003 *En bok om Det Gamle Testamente*, Det teologiske fakultet, Oslo

Bellah, Robert N.

2005[1966] ”Civil Religion in America”. *Daedalus*, Vol.134, No. 4, 40-55

Bernstein, Jarrod

2011 “Susan Rice at the Conference of Presidents of Major American Jewish Organizations”.

<http://www.whitehouse.gov/jewishamericans/blog> (set 14.05.12)

2012 “Readout of the President’s Call with Prime Minister Netanyahu of Israel”. <http://www.whitehouse.gov/jewishamericans/blog> (set 14.05.12)

Conference of Presidents of Major American Jewish Organizations
<http://www.conferenceofpresidents.org/content.asp?id=52> (set 14.01.12)

Curtis, Colleen

- 2001 "Hanukkah at the White House: History of the 2011 Menorah"
<http://www.whitehouse.gov/jewishamericans/blog> (set 14.01.12)

Enuma Elish

- 2002 "Enuma Elish", in: Bendt Alster & Christian Lindtner, eds., *Gads religionshistoriske tekster*, Gads forlag, København

Jensen, Hans Jørgen Lundager

- 1997 "Religionshistorie", in: Else Kragelund Holt & Kirsten Nielsen, eds., *Bibelkundskab. Introduktion til Det Gamle Testamente*, Århus Universitetsforlag, Aarhus 68-87

Koch, Ulla

- 1994 "Mesopotamisk religion", in: Tim Jensen *et al*, eds., *Gyldendals religionshistorie* Nordisk Forlag A.S., København, 82-94.

Morris, Richard B.

- 1973 *Seven Who Shaped Our Destiny: The Founding Fathers as Revolutionaries*, Harper & Row, New York

Obama, Barack Hussein

- 2009 "Inaugural Adress"
<http://www.whitehouse.gov/blog/inaugural-address> (set 14.01.12)

Schjødt, Jens Peter

- 1992 "Ritualstruktur og ritualeklassifikation". *Religionsvidenskabeligt tidsskrift*. 20, 5-23

Westenholz, Aage og Ulla

1997 *Enuma Elish, Guder og mennesker i oldtidens Babylon*, Spektrum, København.

White House: Blog Posts Related to the American Jewish Community.
<http://www.whitehouse.gov/jewishamericans/blog> (set 14.01.12)

Wikipedia.

http://en.wikipedia.org/wiki/Oath_of_office_of_the_President_of_the_United_States
(set 14.01.12)